

Гудінова І. Л. Розуміння наукового тексту в сучасному вимірі // Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу (м. Київ, 26 серпня 2021 року) / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. 140 с. - С.29-32. ISBN 978-617-7745-07-4

<https://lib.iitta.gov.ua/727406/>

РОЗУМІННЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Гудінова Ірина Леонідівна (<https://orcid.org/0000-0001-5297-8340>), науковий співробітник лабораторії когнітивної психології, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

В публікації подано короткий огляд проблеми розуміння наукового тексту на етапі сьогодення. Розуміння текстових форм можна трактувати як процес діяльності. Розглянуто модель розуміння текстової інформації. Зазначається, що при зверненні до тексту, смисл починає виступати як одна з фундаментальних категорій.

Ключові слова: текст, смисл, розуміння

The publication provides a brief overview of the problem of understanding a scientific text at the present stage. Understanding textual forms can be interpreted as an activity process. The model of understanding textual information is considered. It is noted that when referring to the text, meaning begins to appear as one of the fundamental categories.

Key words: text, meaning, understanding

Інтерес до цієї проблеми зумовлений насамперед переходом до нових програм навчання, появою в психології безлічі нових теорій, які знаходять в основному своє відображення в текстових формах. Розуміння текстових форм можна трактувати як процес діяльності, але в основному, це її результат. Контактуючи з текстом всякий раз ми намагаємося зрозуміти його, тобто здобути для себе нові знання, які б відобразили сутність речей, поєднали б відоме раніше з тільки що прочитаним, і перетворили попередню розрізнену інформацію в систему знань. Зрозумівши текст, ми присвоюємо нові знання перетворюючи їх в складову частину, яка регулює нашу діяльність відповідно до вимог практики.

Розуміння текстових форм можна трактувати як процес діяльності, але в основному, це її результат. Когнітивна функція тексту саме і полягає в розумінні отриманих знань, які стають частиною внутрішнього світу особистості і впливають на регуляцію її діяльності.

Найважливішою формально-змістовою характеристикою будь-якого тексту, є надмірність і економність. Надмірність в тексті зумовлена підвищенням

надійності сприймання, і усуває імовірність невизначеності елементів контексту. Але реципієнт не закарбовує в пам'яті розгорнутий текст, а шляхом перетворення у внутрішній мові трансформує сприймане повідомлення до "сислової теми", яка уявляє собою внутрішній код.

30

Зміна початкового тексту тісно пов'язана з перекладом «на свою мову» (Н.І.Жинкін), формування "ядерного речення" (Н.Хомський), «предметносхемного коду» (Н.І.Жинкін), виділення «сислових віх» (А.Н.Соколов, Г.С.Костюк), «опірних пунктів» (А.А.Смирнов), ключових слів та інше.

На першому етапі компресії відбувається часткове і незначне скорочення запису за допомогою вилучення повторюваних елементів і використання слів замінювачів. На другому етапі згортання, відбувається вилучення малоінформативних шматків тексту, при збереженні смислоутворюючих положень первинного тексту. На третьому етапі ці основні положення скорочуються до змістового плану. Четвертий етап скорочення текстової форми приводить до формування мінімального мовного відрізка, який і несе смисл текстової інформації.

Змінені тексти, які утворюються в результаті поетапного згортання початкового тексту, є так званими «сисловими стрижнями» авторського тексту, які охопили в собі найсуттєвіші моменти контекстуальних положень. Переструктуруючи реципієнт глибоко осмислює їх, і мимовільно вдається до інтерпретації «сислового стрижню», тобто за індивідуально обраними схемами (евристиками) він розширює рамки тексту, пов'язуючи його з своїм досвідом, таким чином виказуючи свій погляд на проблему розгорнуту в тексті. Тому інтерпретація завжди є процес а не результат, тому має певні інтерпретаційно процесуальні схеми: 1) смислові, які мають мотивовані відношення до значення, форму охоплення значення в структурі свідомості особистості; 2) культурні, які використовують існуючі в культурі зразки; 3) когнітивні, що охоплюють концептуальні схеми, знання та уявлення суб'єкту.

Під час інтерпретації тексту реципієнт вдається до допомоги образу посередника (віртуального образу), який створюється їм на основі розширення семіотичного простору тексту для синтетичного втілення деякої інтуїтивної здогадки, чи гіпотетичного припущення, для панорамного бачення об'єктів і реалізації своїх ідей, мислительних експериментів чи моделювання нових контекстних форм. В цей час відбувається творчий процес огортання "сислового стрижня"

31

авторського тексту інтерпретаційними схемами, які розширюють смислове

поле, завдячуючи полеміці яку розгортає рецепієнт між автором і своїм образом посередником. Тому апелюючи до автора, тексту забезпечується діалогічність і виділення різноманітних точок зору, доводячи, що істинність досягається лише в суперечці.

Тому-то правомірно сказати не про згортання і породження, а лише про згортання через породження і навпаки.

Таким чином, проходження всіх цих етапів є моделлю розуміння текстової інформації. Власне цим і пояснюється її цінність, за допомогою якої плідно вивчається процес вилучення текстового смислу. На нашу думку, тільки проходження всіх цих етапів, як повне використання методу дозволяє розкрити глибинні механізми і особливості генерації смислу текстової інформації. Досягти смисл будь чого, означає в першу чергу осягнення традиційних культурних цінностей, а далі, завдяки їм людина знаходить унікальні особистісні смисли. «Уста мои (их) изрекут премудрость, и размышления сердца моего – знание» (Пс.48;4), тобто, людина підходить до процесу переосмислення як механізму смислового збагачення. Рецепієнт як правило залучає всі три види інтерпретації для отримання найвищої причинності того чи іншого смислового факту, а саме: 1) смисловий, тобто робота з особистісними смислами; 2) культурний – робота з галузевими надбаннями; 3) когнітивний, що охоплює концептуальні схеми, знання і уявлення рецепієнта (Чепелева Н.В.). Саме за таких умов “світ людини” стає “світом смислу” (В.Франкл), який перебуває у постійній динаміці, а саме смислотворення, смислоусвідомлення, смислопобудові (Леонтьев Д.А.). Від себе додамо, що не останню роль відіграє смисловживлення в буденне життя.

Вища причинність виникнення та пошуку смислу, це його «цінність корисність» яка має облаштованість у духовному світі людини завдяки своїй вагомості та впливовості (гармонія між досягнутим смислом та іншими елементами смислового поля, природою). Ознаками «цінного-невмирущого» смислу є його життєдайність, життєствердження, корисність, упорядкованість, 32

мелодійність і лаконічність текстової оболонки (прецедентні тексти, цитати, ідеостиль в яких кодується уявлення про реальності в їх системній цілості, тобто, експресивної доминанти сучасної людини.

Смисли постійно треба утримувати в стані безперервного діалогу діалогу, тим самим, це неодмінно надасть причетності особистості до світу “культури питання”.

Перші дослідження смислу проходили у Вюрцбургській школі на афоризмах та парадоксах, що виникають при побудові смислів у цих текстах, і які трактувалися як “сутність”. Вітчизняні психологи на відміну від зарубіжних дослідників в основу покладають когнітивну природу смислу. Видобування

відбувається на їх думку за допомогою осмислення.

На становлення такого поняття як смисл вплинули “аналітична філософія” (Б. Рассел, Вітгенштейн), які займалися чітким розмежуванням значення (денотату), і смислу. «Феноменологічна філософія», де особистість осмислювала навколишні життєві ситуації і робила свій смисловий вибір (Г. Гусерль) в лінгвістиці смисл пов’язується з явищем предикації, тобто зверх фразових єдностей. Аналіз тексту з комунікативної та когнітивної точок зору смисл розглядається як ментальне утворення, яке формується у результаті розуміння і який поділяється на поверхневий, глибинний, предметний, образний, особистісний, мовний, ідейний. Смисл протиставляється змісту тексту. У логікофілософському підході суб’єктом пізнання є концептуальні системи, соціальний та особистісний досвід.

При зверненні до тексту, смисл починає виступати як одна з фундаментальних категорій. Поняття смислу охоплює широке коло різноманітних явищ: від смислу життя до знакового відображення. Тому найбільш загальною ознакою даного поняття його віднесеність в першу чергу до ментальної, а не мовної царини.

Чим вищий рівень мовної одиниці, тим значимий смисловий компонент у семантичній сфері. Смисл виконує функцію значення: 1. При породженні тексту саме смисл програмує підбір та розподіл мовних одиниць, програмуючи тим самим увесь текст. 2. Смисл - результат декодування, та його засіб, тобто, при розумінні виникає потреба в осмисленні інформації. 3. Смисл інтердисциплінарне явище дійсності – матеріальної, ментальної, соціальної царини та ін.

Смисл це домінанта яка «виникає в свідомості, згуртовує навколо себе певний зміст, та організовуючи його, формує семантичний простір тексту» (Ходос Б.І.). Виявити більш-менш компактний смисл можливо «наскільки б не була широка амплітуда приватного розуміння, воно все рівно протікатиме навколо певного «смислового стрижня” і в певному напрямку» (Борев Ю.Б.). Спроби дати чітке визначення поняттю смисл і навіть смисловій одиниці намагались безліч авторів, а зокрема: смисл – це сукупність семантичних полів та інших семантичних класів словоутворюючих гнізд (Торбан О.В.), смисл – це характеристика процесу осягнення світу та закріплення знань, індивідуальні контексти, почуття, емоції, та ін. (Коваленко А.Б.), смисл - це компактна інформаційна схема значень, зв’язків, відношень між інформаційними одиницями, які здатні змінюватись під впливом когнітивного розуміння (А.В.Антонов), смисл – це «цінність» для суб’єкта. В складову смислу входить досвід звідси і пам’ятні асоціації з безлічі їм подібних. Смисл завжди ширший за

суму слів, а значить він виходить за межі тексту і є зовнішнім явищем похідним від процесу розуміння в якому він виникає як певна субстанція (А.В.Антонов).